

Płonka-Syroka, Bożena

Konferencja naukowa pt. "Medycyna i judaizm", Drezno 24 listopada 1995

Medycyna Nowożytna 2/2, 157-163

1996

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Konferencja naukowa pt. „Medycyna i judaizm”, Drezno 24 listopada 1995.

W dniu 24 listopada 1995 r. odbyła się w Dreźnie trzecia już konferencja naukowa pt. „Medycyna i judaizm”, organizowana przez Instytut Historii Medycyny przy Klinice Uniwersytetu im. Carla Gustava Carusa Technicznego Uniwersytetu w Dreźnie, Niemieckie Muzeum Higieny w Dreźnie oraz żydowskie stowarzyszenie kulturalne „HATIKVA” – „Die Hoffnunft” w Saksonii. Konferencja zgromadziła ok. 30 uczestników z kilkunastu ośrodków naukowych (Drezno, Lipsk, Monachium, Frankfurt nad Menem, Wiedeń, Praga i Wrocław). Referaty utrzymane były na wysokim poziomie merytorycznym. Wykorzystywano w nich m.in. metody analizy socjologicznej, analizę statystyczną oraz poszukiwano odniesień historii medycyny wobec podglebia społeczno-kulturowego. Ogólnym założeniem konferencji była próba skonstruowania zbiorowego portretu społeczności lekarskiej niemieckiego obszaru językowego, złożonej z lekarzy pochodzenia żydowskiego, próba odtworzenia ich świadomości i mentalności oraz wkładu tej grupy do rozwoju medycyny w Niemczech od połowy XVIII wieku do lat 30-tych naszego stulecia.

Wystąpienia referentów można podzielić na dwie grupy. W części przedpołudniowej referaty podejmowały problemy w ujęciu grupowym, natomiast wystąpienia popołudniowe poświęcone zostały wybranym przedstawieniom żydowskiej społeczności lekarskiej, dla zilustrowania pewnych szerszych procesów społecznych.

Pierwszy referat wygłosił prof. dr habil. Albert Scholz, kierownik Instytutu Historii Medycyny w Dreźnie. Podjął w nim problem asymilacji kulturowej Żydów w Niemczech w końcu XVIII i w XIX wieku. Emancypacja ta oznaczała przyjęcie przez wspólną żydowską ideałów liberalnych i mieszczańskich. Niemiecka społeczność intelektualna musiała rozwiązać konflikt między dążeniami modernizacyjnymi, wymaganiami nowoczesnego społeczeństwa przemysłowego, konkurencją na rynku pracy a elementami własnej tradycji kulturowej. Ruch asymilacyjny wspólnoty żydowskiej w Niemczech rozwinął się już w okresie Oświecenia i objął z początku jedynie elitę tej grupy społeczno-kulturowej. W XIX stuleciu ruch ten stał się już w Niemczech zjawiskiem masowym.

Żydzi uzyskali prawa obywatelskie, własną reprezentację parlamentarną, możliwości kształcenia na poziomie uniwersyteckim. Ze względu na dominację szlachty w państwach niemieckich mieli jednak zamknięty dostęp do urzędów. Wybierali więc szczególnie często studia medyczne, zapewniające nie tylko społeczny prestiż, ale i wysoką pozycję majątkową. W rezultacie bardzo dużego zainteresowania przedstawicieli niemieckiej społeczności pochodzenia żydowskiego podejmowaniem studiów medycznych, w drugiej połowie XIX wieku stanowili już oni znaczący odsetek wszystkich lekarzy w Niemczech. W niektórych ośrodkach miejskich odsetek ten sięgał nawet 70% stanu osobowego lekarzy, częściej jednak ok. 30% tej grupy zawodowej stanowili lekarze niemieccy pochodzenia żydowskiego. W niektórych specjalnościach medycznych odsetek lekarzy pochodzenia żydowskiego był bliski wartościom maksymalnym (do 70–80% stanu osobowego). Lekarze żydowscy poszukiwali dla siebie nisz wolnych od konserwatywnych struktur, podejmowali więc często pracę w specjalnościach nowych (np. dermatologia, okulistyka, wenerologia, psychoanaliza, medycyna społeczna) i popłatnych (lecznictwo uzdrowiskowe, medycyna fizykalna). Do najsilniejszych ośrodków naukowych, w których zaznaczyły się szczególne wpływy lekarzy niemieckich pochodzenia żydowskiego należały Wiedeń (gdzie 10% mieszkańców stanowili Żydzi), Berlin, Praga, Wrocław. Wrocławską społeczność lekarską drugiej połowy XIX wieku wydała szczególnie wielu lekarzy pochodzenia żydowskiego, którzy wnieśli trwały wkład do rozwoju medycyny powszechnej. Prof. Scholz przytoczył jako przykład środowisko związane z wrocławską kliniką dermatologiczną, w których wyróżnili się tacy badacze, jak Albert Neisser, Joseph Jadasohn, Julius Cohnheim, Julius Brock czy Kurt Proskauer. Referent podjął się analizy żydowskiej społeczności lekarskiej pod kątem kariery zawodowej, próbując skonstruować swego rodzaju zbiorowy portret grupy. Wzory karier profesorów medycyny pochodzenia żydowskiego, pracujących na niemieckich uniwersytetach, układały się w charakterystyczny schemat pokoleniowy. Profesorowie ci byli w zdecydowanej większości wnukami kupców i wolnych przedsiębiorców, synami wolno praktykujących lekarzy. Elementem zbiorowego portretu tej grupy społecznej był wysoki poziom materialny pozwalający na niezależność finansową. Lekarze niemieccy pochodzenia żydowskiego stawali do konkurencji z Niemcami, często uzyskując lepsze rezultaty (specjalizacja, liczba doktoratów, innowacyjność). Prof. Scholz zwrócił przy tym uwagę na rolę niezależności materialnej w portrecie zbiorowym tej grupy, która

pozwalala na prowadzenie badan niezgodnych z obowiazujacymi dotad pogladami, np. w specjalnie ufundowanych prywatnych laboratoriach. Na zakonczenie referent podjal problem glębokości procesów asymilacyjnych wśród lekarzy niemieckich pochodzenia żydowskiego. W drugiej połowie XIX wieku, aż do lat 30-tych naszego stulecia, proces ten był szczególnie nasilony. Lekarze i uczeni pochodzenia żydowskiego uważali się nie tylko za pełnoprawnych obywateli niemieckich, ale i za niemieckich patriotów, czemu dawali wyraz nie tylko w działalności medycznej, choćby w dziedzinie medycyny społecznej, ale i na frontach I wojny światowej. Silna pozycja zawodowa oraz liczebność grupy lekarzy pochodzenia żydowskiego wewnątrz niemieckiej społeczności lekarskiej wywoływały od lat 70-tych XIX w. nastawienia antysemityczne, nasilające się szczególnie w latach 1914–1933 i kontynuowane w latach hitleryzmu. Dokonana wówczas eksterminacja lekarzy żydowskich pochodzenia niemieckiego, którzy nie zdołali wyemigrować w latach 1933–1934 przyczyniła się do znacznego osłabienia niemieckiej medycyny akademickiej.

Drugi referat na drezdeńskiej konferencji wygłosił dr Wilfried Teicher z Monachium. Tematem wystąpienia był wkład lekarzy żydowskich do rozwoju specjalizacji medycznych w pierwszym 30-leciu XX wieku. Autor przytoczył dane statystyczne dotyczące tego okresu, przypominając, iż w niektórych miastach odsetek lekarzy pochodzenia żydowskiego sięgał 70–90%. Tak np. w Berlinie 52% lekarzy stanowili wówczas lekarze pochodzenia żydowskiego, w Hamburgu ok. 30%. Dr Teicher zestawiał następnie odsetki lekarzy posiadających specjalizację w całej populacji lekarzy niemieckich oraz wewnątrz grupy lekarzy pochodzenia żydowskiego. W roku 1937 31% wszystkich lekarzy posiadało specjalizację (dla porównania w roku 1903 – 16%). Wśród lekarzy pochodzenia żydowskiego aż 52,2% posiadało specjalizację, podczas gdy w grupie lekarzy niemieckich (katolików i ewangelików) tylko 28%).

Lekarze żydowscy wnieśli, zdaniem referenta, wiele nowych idei do XIX-wiecznej i XX-wiecznej medycyny, w zakresie teorii i terapii. Byli wolni od zarówno zakorzenionych ograniczeń, zamozni, niezależni od typowo akademickiego wzorca kariery, wiążącego się z długoletnią asystenturą i akceptacją jako obowiązujących poglądów kierownika kliniki. Autor referatu przeanalizował także wzorce karier tej grupy społeczno-zawodowej. Analiza ta potwierdziła wyniki badań prof. Scholza. Kariery te miały charakter generacyjny i układały się w schemat 3 pokoleń (kupiec – lekarz wolno praktykujący – naukowiec). Dr Teicher podjął się

także próby dokonania analizy głębokości procesów asymilacyjnych w grupie lekarzy pochodzenia żydowskiego. 25% stanu osobowego tej grupy przeszło na chrześcijaństwo, w zdecydowanej większości ewangelickie. Zdaniem referenta, jego badania pozwalają stwierdzić, że lekarze żydowscy uważali samych siebie za przedstawicieli elity niemieckiej, słabły ich związki z tradycyjnym judaizmem. Wyższe wykształcenie było dla nich zasadniczym elementem kulturowej identyfikacji jako najwyższej warstwy społeczeństwa. Tej świadomości sprzyjał fakt, iż asymilację kulturową poprzedzała często bardzo dobra pozycja ekonomiczna. Zdaniem referenta, lekarze żydowcy nie stopili się jednak, pomimo usiłowań asymilacyjnych, z pozostałą częścią społeczności lekarskiej w Niemczech. Wysoki poziom wykształcenia (odsetek lekarzy posiadających specjalizację) i zamożności tworzyły z nich grupę o parametrach wyrastających ponad przeciętną przyjętą dla ogółu lekarzy niemieckich. Istotną cechą świadomości omawianej przez autora referatu grupy było aktywne nastawienie prospołeczne, charytatywne, liberalno-lewicowe, związane z organizacją instytucji medycyny społecznej.

Trzeci referat przedstawił dr Wolfgang Krauss z Wiednia. Swoje wystąpienie zatytułował „Medycyna fizykalna i lekarze żydowscy. Powstanie tej medycznej specjalizacji na wiedeńskim fakultecie medycznym (1850–1914)”. Referent postawił sobie pytanie o ocenę wkładu lekarzy pochodzenia żydowskiego w Wiedniu do rozwoju tej specjalizacji. Przytoczył odpowiednie dane statystyczne. W latach 1850–1914 działało w Wiedniu wiele placówek medycyny fizykalnej (odpowiednio co 10 lat: 15–37–47–55–56 w roku 1914 – dla porównania: w 1928 istnieje ich już tylko 28). Na 12 docentów tej specjalności w Wiedniu autor wyróżnił 7 lekarzy pochodzenia żydowskiego, 4 katolików i 1 nieznanego wyznania. Wśród lekarzy specjalizujących się w medycynie fizykalnej aż 72% stanowili lekarze pochodzenia żydowskiego. Była to – zdaniem referenta – specjalność szczególnie popłatna i atrakcyjna (także towarzysko), choć przez lekarzy innych specjalności często lekceważona i określana mianem Wasserdoktoeren. Zdaniem referenta, zainteresowanie medycyną fizykalną nie miało tylko podłoża merkantylnego, lecz wiązało się z tradycjami higienicznymi judaizmu.

Kolejne wystąpienie w sesji przedpołudniowej stanowił referat dra Eberhardta Wolffa ze Stuttgartu, poświęcony lekarzom żydowskim w Hamburgu w latach 1750–1850. Referat był sprawozdaniem z prowadzonych badań, których ostateczne wyniki będą opublikowane staraniem Instytutu Boscha w Stuttgarcie.

Autor przebadiał działalność lekarzy żydowskich w Hamburgu na przestrzeni stulecia, próbując skonstruować zbiorowy ich portret jako grupy. Postawił tezę, iż wysoka aktywność zawodowa, naukowa, praca w redakcjach czasopism, miała w tej grupie charakter kompensacyjny wobec poczucia dysadaptacji w otaczającej społeczności chrześcijańskiej. Kolektywna biografia lekarzy żydowskich okresu Oświecenia wykazuje podobne cechy, jak przedstawione przez poprzednich referentów (generacyjny charakter karier). Ponieważ jednak Hamburg w badanym okresie nie posiadał uniwersytetu, ośrodkiem aktywności lekarzy pochodzenia żydowskiego stały się czasopisma naukowe. W latach 1750–1850 wychodziło w Hamburgu 20 specjalistycznych czasopism lekarskich. Najstarsze z nich było to czasopismo „Der patriotischer Medicus”, wydawane w latach 1721–1727 i 1763–1765. 25% hamburskich wydawców i redaktorów tych czasopism stanowili Żydzi. Zdaniem referenta, motywem zakładania tych czasopism była nie tylko indywidualna kompensacja ich redaktorów, ale i zjawisko o charakterze grupowym. Wydawanie czasopism nadawało redaktorom wyższy status społeczny, umacniało poczucie więzi grupowej, przyczyniało się do podniesienia prestiżu danego lekarza w towarzystwie i wśród pacjentów. Pierwsze czasopismo lekarskie, założone przez Żyda, zaczęło wychodzić w roku 1778 i ukazywało się do roku 1780. Nosiło tytuł „Die Deutsch Gesundheitszeitung” i utrzymane było w duchu Oświecenia. Jego redaktorem i wydawcą był Georg Levisohn.

Po pierwszej części konferencji wywiązała się interesująca dyskusja. Jej najważniejsze wątki dotyczyły elementów zbiorowej biografii lekarzy pochodzenia żydowskiego, działających w Niemczech. Podjęto przede wszystkim zagadnienie dużej (uchwytej w źródłach) innowacyjności przedstawicieli tej grupy społecznej. Postawiono tezę, że innowacyjność tę można powiązać z wysokim statusem materialnym wielu lekarzy żydowskich, wywodzących się z dobrze i bardzo dobrze usytuowanych rodzin. Mogli sobie pozwolić na wyznawanie poglądów odmiennych od powszechnie obowiązujących, gdyż zmuszeni do opuszczenia stanowisk w bardziej tradycyjnych uniwersytetach mogli pozwolić sobie np. na zakładanie prywatnych laboratoriów i rozwój prywatnych klinik. Posiadali czasopisma, umożliwiające wymianę myśli naukowej. Brali udział w towarzystwach naukowych. Wszystkie te elementy sprzyjały porzucaniu postaw konserwatywnych i odważnym eksperymentom.

W dyskusji pojawił się także problem postaw antysemitycznych na niektórych uniwersytetach niemieckich w XIX wieku. Stwier-

dzono jednak, że pojawiające się niekiedy trudności z uzyskaniem katedry uniwersyteckiej nie wynikały z faktu przynależności do żydowskiej grupy społeczno-kulturowej, ale z braku odpowiednich znajomości i koneksji w danym ośrodku.

Zwrócono także uwagę na fakt, że lekarze pochodzenia żydowskiego wybierali jako przedmiot swej specjalizacji przede wszystkim specjalności najbardziej popłatne.

Po przerwie obiadowej trzy kolejne wystąpienia poświęcone zostały omówieniu sylwetek lekarzy pochodzenia żydowskiego, działających w Niemczech, Czechach i Rosji. Dr Otto Winkelmann z Frankfurtu nad Menem przybliżył postać profesora Alberta Molla (1862–1939), psychiatry, badacza hipnozy, zasłużonego także dla rozwoju niemieckiej medycyny sądowej. Referent przedstawił biografię profesora Molla jako przykład kariery zasymilowanego Żyda. A. Moll zerwał kontakt z żydowską wspólnotą kulturową. Przeszedł na ewangelicyzm. Uważał się za niemieckiego patriotę. Położył znaczne zasługi dla nauki niemieckiej. Utracił życie – jako Żyd – z rąk faszystów.

Drugi referat w sesji popołudniowej przedstawili Otokar Klein, Sidon Efraim Karol i Eva Kosakova z Pragi. Wystąpienie poświęcone zostało przedstawieniu zbiorów Muzeum Judaizmu w Pradze oraz poglądom Brita Mili na temat profilaktycznej wartości zabiegu obrzezania.

Ostatni referat konferencji wygłosiła dr Natalia Dacker z Lipska. Wystąpienie swoje (przygotowane wspólnie z doc. Ingrid Kästner) poświęciła postaci rosyjskiego fizjologa pochodzenia żydowskiego, Eliasa Cyona (1842–1912), ujętej jako przykład losów wielu uczonych żydowskich w Rosji przełomu XIX i XX wieku. Elias Cyon studiował w Petersburgu. Odbył podróż naukową do Niemiec, gdzie poznał m.in. Virchowa. W Rosji był uczniem Pirogowa. Po ukończeniu studiów otrzymał stypendium naukowe w Lipsku, gdzie w latach 1866–1868 zapoznał się z dokonaniem Carla Ludwiga z zakresu fizjologii eksperymentalnej. Po powrocie do Rosji, mimo poparcia Sieczenowa, nie mógł uzyskać posady uniwersyteckiej. W roku 1871 otrzymał jednak w Petersburgu katedrę fizjologii. Jego zajęcia były jednak bojkotowane przez studentów. Załamany, udał się na urlop i w 1875 wyjechał za granicę. Osiadł w Paryżu. Autorka referatu uznała biografię Cyona za typową dla stosunków panujących w ówczesnej Rosji. Przypomniała istnienie *numerus clausus*, ograniczającego do 3% liczbę studentów medycyny pochodzenia żydowskiego na uniwersytetach w Moskwie i Petersburgu.

Trzecia już konferencja drezdeńska, poświęcona działalności lekarzy pochodzenia żydowskiego w Niemczech (i krajach sąsiednich) przyniosła interesujące sprawozdania z prowadzonych w kilku ośrodkach naukowych badań. W roku 1996 organizatorzy zapraszają na kolejną konferencję do Drezna, poświęconą tej tematyce.

Bożena Urbanek

Warszawa

**Konferencja naukowa pt. *Recepcja myśli europejskiej XVIII/XIX wieku w polskiej XIX-wiecznej medycynie*,
Warszawa 19 maja 1995 r.**

Problematyka XVIII/XIX-wiecznych relacji między istniejącymi w Europie teoriami: filozoficznymi, społecznymi, medycznymi a praktyką medyczną i ich odbicie na gruncie polskim w XIX-wiecznej medycynie, było omawiane w dniu 19 maja 1995 r. podczas sesji, zorganizowanej przez Pracownię Historii Nauk Medycznych Instytutu Historii Nauki PAN w Warszawie.

Uczestniczyli w niej przedstawiciele Akademii Medycznych z Łodzi, Poznania, Warszawy, nadto Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Uniwersytetów: Jagiellońskiego, Warszawskiego, Wrocławskiego oraz Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny i Farmacji.

Wygłoszono 10 referatów. Referatem wprowadzającym był referat prof. dr hab. Bogdana Roka z Uniwersytetu Wrocławskiego pt. *Myśl Oświecenia i przemiany mentalności społeczeństw europejskich XVIII wieku*.

Dr Bożena Płonka-Syroka z IHN PAN wygłosiła referat pt. *Świadomość i mentalność polskich środowisk lekarskich początku XIX stulecia jako podłoże teorii i doktryn medycznych przelomu XVIII i XIX wieku*. Autorka zaprezentowała metodologię badań tego zagadnienia (w oparciu m.in. o L. Flecka i M. Foucaulta).

Dr hab. Tadeusz Srogosz z Akademii Medycznej w Łodzi w referacie pt. *Początki medycyny klinicznej na ziemiach polskich (do połowy XIX w.)* starał się ukazać uwarunkowania, w tym i oddziaływania obce, które zadecydowały o pojawieniu się na naszych ziemiach medycyny klinicznej.